

ATAERKİL PAZARLIK BAĞLAMINDA TÜRBAN TARTIŞMASI

Gülşen ÇAKIL DİNÇER¹

ÖZ

İslamcılık, Türkiye’de 1980’lerde dünyadaki yükselişine paralel olarak hızla gündemi işgal etti. Türban ise bu dönemin en önemli tartışması olarak tarihte yer aldı. Türbanlı öğrencilerin mücadelesi, kamusal alana dahil olma talepleri nedeniyle pek çok araştırmada modernleşmeci bir çizgide değerlendirildi. Ancak İslamcı kadın yazarların gündeminde örtünme başka açılardan da ele alındı. Bu çalışmanın amacı İslamcı kadınların yazılarında örtünmenin içerdiği anlamları bulmaya çalışmaktır. Ayrıca bu anlamları “ataerkil pazarlık” kavramıyla ele alarak türbanın ataerkil pazarlıktaki işlevi sorgulanacaktır. Bu bağlamda İslamcı kadın yazarlardan Fatma Barbarosoğlu, Cihan Aktaş, Nazife Şişman, Yıldız Ramazanoğlu ve Mualla Gülnaz’ın türban/başörtüsü konulu kitapları ve makalelerinden türbana ilişkin tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türban, Ataerkil Pazarlık, Modernleşme.

THE TURBAN DEBATE AS A PART OF PATRIARCHAL BARGAINING

ABSTRACT

Islamism occupied the agenda in parallel with the rise in the world in the 1980s in Turkey. Turban was the most important discussion of this period. The struggle of turbaned students has been evaluated in a modernist line in many studies due to their demands to be included in the public sphere. However, Islamist women writers dealt with the problem of other aspects. This study aims to try to find the meanings of veiling in the writings of Islamist women. It will also deal with these meanings with the concept of "patriarchal bargaining". Thus, the function of the turban in patriarchal bargaining will be researched. In this context, the attitudes of Islamist women writers Fatma Barbarosoğlu, Cihan Aktaş, Nazife Şişman, Yıldız Ramazanoğlu and Mualla Gülnaz were tried to be determined from their books and articles on the turban/headscarf.

Keywords: Turban, Patriarchal Bargaining, Modernization.

¹ Dr. Gülşen Çakıl-Dinçer Adıyaman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ORCID: 0000-0001-9024-4508

Giriş

Türkiye’de türban tartışmaları 1980’lerden itibaren siyasal İslamcılığın yükselişiyle beraber yoğun bir şekilde gündeme girmiştir. Özellikle üniversitelerde ve kamu kurumlarında çalışanlara karşı uygulanan türban yasakları, sonrasında türbanlı kadınların eylemlerine neden olmuş ve bu bağlamda da “türbanlı kadınlar” kategorisiyle sosyal bilimlerin çalışma alanına dahil olmuşlardır. Tartışmaların odağında türbanın laiklik karşıtı siyasal bir hareket olarak değerlendirilmesi yer alırken konuyla ilgili ilk alan çalışmaları olma özelliğini taşıyan Nilüfer Göle’nin ve Aynur İlyasoğlu’nun çalışmaları bu tartışmaları farklı bir zemine taşımıştır. Türbanın siyasal bir simge olmanın ötesinde kadınların özneleşme sürecinin bir parçası olarak ele alındığı bu çalışmalardan sonra türban özgürleşme bağlamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu değerlendirmelerden biri de türbanın kamusal alana dahil olmak için bir güçlenme mekanizması olarak görülmesidir.

Bu çalışmanın amacı, Deniz Kandiyoti’nin geliştirdiği ataerki pazarlık kavramından yola çıkarak Türkiye’de özellikle 1980’lerin sonlarında belirginleşen kimlik tartışmaları aracılığıyla kendini gösteren türbanlı kadınların kamusal alanda yer alma taleplerini dile getiren İslamcı kadın söylemindeki örtünme tartışmasının ele alındığı bağlamları tespit edip türbanın bir güçlenme mekanizması olarak değerlendirilip değerlendirilmediğini ortaya koymaktır. İslamcı kadın yazarlar, kadın olmaya dair pek çok alanda yazılı metinler üretmişlerdir. Nasıl ki İslamcı kadın hareketi türban etrafında gelişim gösterdiyse bu yazılı metinler içerisinde de türban, önemli bir yer kaplamaktadır. Bu çalışmada söz konusu kavramsal çerçeve bağlamında birincil kaynakları oluşturan İslamcı kadın yazarlardan Fatma Barbarosoğlu, Cihan Aktaş, Nazife Şişman, Yıldız Ramazanoğlu ve Mualla Gülnaz’ın türban/başörtüsü konulu kitaplarına ve makalelerine eleştirel söylem analizi yöntemi uygulanmıştır. Çalışma, “İslamcı kadın yazınında türban bireyselleşmenin bir unsuru olarak mı görülüyor?” sorusunu cevaplamaya çalışacaktır.

Bedeni Örtme

Giyinmek, bedenle ilgili bir meseledir. Bedeni değerlendirme biçiminiz giysileri de salt giyinme ediminin ötesine taşır. “Kültürlerarası verilerin ve karşılaştırmaların ortaya koyduğu gibi doğal beden tarihsel ve kültürel bir bağlamda anlam kazanır [...] Beden kültürel olasılıkların sürekli üretimi ve yeniden üretimi için bir uzam olarak görüldüğünde ‘bedeni oynamak’ bedeni bizatihi inşa etmek, kurgulamak anlamına gelir” (Berktaş, 2015:19,20).

Bedenin sosyal bilimlere konu olması Kartezyen düşüncenin eleştiriye açılmasıyla başlamıştır denilebilir. Bundan önce Batı düşüncesinde, beden öteki olarak değerlendirilmekte ve asıl tartışmalar akıl üzerine gerçekleşmekteydi (Işık, 1998:13). Antik Yunan’da form/madde ikiliğine dayanan bu ayrım Kartezyen dönemde akıl/beden ikiliğine dönüşmüştür. Kartezyen düşüncenin temelinde yer alan akıl/beden ikiliğinde öncelikli alan “akıl”dır. Hakikati ortaya çıkarmak için tek ve değişmez bir yöntem peşinde koşan Descartes için bunu mümkün kılan şey, aklın birliğidir. Descartes, Orta Çağ

düşünürlerinin yüksek (anlık) ve alçak (tutku, duyu ya da hayaller) bölünmüş ruh ikiliğini reddederek rasyonel olmayanın bedene ait olduğunu iddia etmiştir. Böylece anlık meselelerle cisimsel meseleler birbirinden ayrılarak hakikat arayışında bilimin temelini güvenceye almış olur (Llyod, 2015: 66-79). Bedenin ötekiliğine ilişkin eleştiriler ise yapısalcılık sonrası düşünürlerin yapıtlarında, feminist tartışmalarda ve postmodernist çözümlenmelerle başlamıştır. Örneğin Foucault, iktidarların etkisindeki bedenin tarihini araştırarak hakikatlerin değiştiğini gösterirken feministler bedenin toplumsal yaşamda var olduğunu, toplumsal, politik, cinsiyetli ve ideolojik olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır (Işık, 1998:63). İktidarların hedefindeki bedenlerin denetiminde ve disipline edilmesinde kuşkusuz giyinme de faktörlerden biri olarak karşımıza çıkar. Özellikle kadınların nasıl giyinmesi gerektiğine ilişkin düzenlemelerle neredeyse her dönemde karşılaşmaktayız. Örneğin, Asur yasalarında evli ya da dul kadınların kapanması şartı aranırken fahişelerin kapanması ağır cezalara neden olmaktadır. Antik Yunan’da ise fahişelerin saçlarını sarıya boyatmaları ve onları diğer kadınlardan ayıran özel bir elbise giymeleri gerekmektedir. Hatta kadınların kılık kıyafetleri “denetçiler” tarafından düzenlenmekteydi (Çelebi, 2018:128). Günümüzde benzer bir uygulama İran’da gerçekleşmektedir. Kadınların şeriata uygun tesettür içinde olup olmadıkları ahlak polisleri tarafından denetlenmektedir. İsveç’te 18. ve 19. yüzyıllara kadar geçerli olan geleneklere göre sadece evli kadınlar değil isteyerek ya da istemeyerek bakireliğini kaybetmiş her kadın başını kapatmak mecburiyetindeydi (Akkent ve Franger, 1987:87). Osmanlı’nın son dönemlerinde de kadınların giyimlerini belirleyen padişah fermanları ortaya çıkmıştır.

Bedenlerin denetim altına alınması ve disipline edilmesi dinler içinde de önemli bir yer tutmaktadır. Sibel Özbudun’a göre (2015: 77), dinler ve beden arasındaki ilişki iki uçludur. İlkinde bedenin dini tasarlamak için bir simgeler kaynağı olarak kullanılması söz konusudur. Buna göre örneğin beden, kozmosun modelini veren bir mikro kozmos olarak görüldüğü gibi kan, süt, meni aybaşı kanı gibi bedensel salgıların da dinsel gösterenlere dönüştüğü görülür. İkinci uçta ise dinin bedene kazınması ve onda temellük etmesi yer alır. “Perhiz, özgül sağaltım teknikleri, ibadet, çile, giysiler, ayinsel yaralama, soluk alıp verme temrinleri, dövmeler, trans, boyama maskeler, sanrı verici maddeler vb. aracılığıyla bedene taalluk, giderek bedeni “temellük etmeyen din (sel sistem) yoktur.”

İslami beden algısı günah üzerinden şekillenmiştir. Beden günahkâr olma vasfı nedeniyle sürekli kontrol altında tutulması gerektirir. Aklın karışmaması beden üzerindeki bu kontrole bağlıdır. Aynı zamanda habituslar oluşturmak için de beden kullanılır. Bu nedenle beden için sürekli bir düzenleme sistemi mevcuttur. İslam dini ritüellerini beden ile gerçekleştirdiğinden beden kutsaldır ancak bu kutsallığını itaatkâr yapısıyla sağlar. İtaatkâr hale gelmeyen beden, günahkâr olur ve tehlike göstergesidir. Bu yüzden de yasaklar çerçevesinde şekillendirilir. Kadın ve erkeğin bedenlerinin bir arada tutulmaması ya da bedenin çıplaklığının örtülmesi de bu itaatkâr bedenin gereklerindedir (Kara, 2012).

Özbudun (2015; 80-81), İslam'ın inanların bedenleri üzerindeki tasarrufunun üç hedefe yönelmiş olduğunu iddia eder. Bunlardan ilki Arap topluluklarını kabilesel bağlılıklarını ikincilleştirip birincil aidiyeti ümmete yönelik kentli yerleşik bir topluma dönüştürmek, ikincisi gayrimüslim dünyadan ayırt edilmeyi sağlayan aynı zamanda türdeş ve “iman, itaat ve ibadet”le tanımlı cemaati biçimlendirmek ve üçüncüsü cemaat içi kadınlık ve erkeklik rolleri ve sınırlarını en net hatlarla belirlemek.

Cemaat içi kadınlık ve erklik rollerinin sınırlarının belirlenmesinde, kadın ve erkeğin mekân olarak ayrıştırılması ve kadının örtünmesi meselesi karşımıza çıkar. Fatıma Mernissi'nin (2015:38), Müslüman toplumlardaki cinsellik ve içgüdü üzerine değerlendirmelerinde, beden cinsellikle eş tutulduğu ve cinsler arası ayrışmanın mantığında cinselliğin rolünün başat olduğu görülür. Kadınların tecrit edilmesinin temel nedeni olarak fitneyi gösteren Mernissi'ye göre, fitneden korkan Müslüman toplumlarda, Gazali'nin eserlerinin de etkisiyle, kadınlar tahrip edici ve erkeklerin dini ve sosyal görevlerini yerine getirmesini engelleyecek bir öze sahip olarak görülürler. Bu nedenle de toplumsal yapı cinsler arası ayrılığı sağlayacak şekilde gerçekleşir. Kadının örtünmesi de yine kadının cinselliğinin yıkıcı yönüne atıfta bulunularak açıklanır. Mernissi, kadınların örtünmesine ilişkin toplumsal farkın kadınların cinselliğine ilişkin anlayış farkından kaynaklandığını; buna göre örtünmenin olduğu toplumlarda kadının cinselliğinin aktif olduğuna dair örtük bir anlayışın, kadınlar için denetim ve baskının sözcüğü olmadığı toplumlarda ise kadının cinselliğinin pasif olduğu anlayışın hakim olduğunu belirtir. Kadının aktif cinselliği erkeğe boyun eğdirecek kadar güçlü görülmektedir; ki bu da kaosu habercisidir. Normatif İslami metinlerin ve düşüncenin etkili olduğu alanın cinsel ahlak alanı olduğunu ifade eden Kecia Ali de (2015: 43,68), kadının kamusal alandaki görünürlüğüne kısıtlanmasındaki ısrarcılığın temelinde baştan çıkarma ve kadın cinselliği hakkındaki endişeler olduğunu ifade eder. Ancak cinselliğe dair söylemler ve pratiklerin toplumdan topluma olmakla beraber zaman içerisinde de değişkenlik gösterdiği de ifade edilmektedir. Boşanma, tecrit hatta eğitime ulaşma imkanlarının cinsellik anlayışıyla ilişkili olduğunu iddia eden Ayesha M. İmam (2015: 81-84), cinselliğin birçok farklı söylemle kamusal olarak inşa edildiğini söylemektedir. Foucault perspektifinden bakarak bu söylemlerin ise tarihsel ürünler olduğunu ve durağan olmadığını; bu nedenle de cinsellik söylemlerinin çağdaş cinsel ve başka hareketler tarafından yeniden yapılandırılması imkanına bakılması gerekliliğini önermektedir.

Türkiye'de ise örtünme tartışmaları Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme tartışmalarına kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı'daki Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük yanlılarının hepsinin gündeminde ailenin ve kadınların modernleşmeyle beraber yaşayacağı dönüşüm vardı. Cariyelik ve çok karılılıkla beraber 19.yüzyıl sonunda Osmanlı'nın batılılaşma ekseninde en çok tartıştığı konulardan biri de tesettürdür. Osmanlı kadınlarının giyim konusu, kadın konumunu aşan bir toplum tercihinin anlatan sembol haline gelmiştir. Kadınların kıyafetleri modernleşmeden yana olup olmadığını anlamının bir yolu olarak görülmektedir. 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar kadınların kıyafetleri fermanlarla düzenlenmiş ancak Tanzimat sonrası gerek sosyal gerek ekonomik

nedenlerle moda Osmanlı'nın sınırlarından girmeye başlamıştır hatta “moda akımlarının ortaya çıkıp topluma yayıldığı kaynak saray olacaktır” (Şeni, 1995: 53-59).

Cumhuriyetin ilanı ile beraber kadınların giyimi simge olma halini devam ettirmiş ve bu defa modernleşmenin göstergesi olarak kadının batılı tarzda giyinmesi teşvik edilmiştir. Gündelik yaşamı dönüştürmeyi hedefleyen yeni kurallar içinde kılık kıyafete ilişkin düzenlemeler de önemli yer tutmuştur. Medeniyete ulaşmak için Osmanlı'dan farklılaşmaya çalışan Kemalizm, İslami kültürün parçası olarak görülen kadını tecrit eden anlayıştan sıyrılmak için karma eğitim, kadınların meslek sahibi olması, siyasi haklar gibi olanaklar yaratmakla birlikte tecridin bir parçası olarak kabul edilen peçe ve çarşafın giyilmesinin de önüne geçmeye çalışmıştır.

Kadınların kamusal alanda yeniden örtüyle görünme talepleri 1970'li yıllardan sonra gündeme gelmeye başlar. Üniversitelerde türbanlı öğrencilerin artmaya başlamasıyla yasal düzenlemeler yapılmaya başlanır ve 1980 sonrası hem üniversitelerde türbanla öğrenci olmak hem de kamuda türbanla çalışmak yasaklanır. Bu tarihten sonra bazen esnetilerek bazen sıkılaştırılarak uygulanan bu yasaklar özellikle üniversiteye türbanla devam etmek isteyen öğrenciler tarafından protesto edilmiş ve 1990'lı yıllar türbanlı öğrencilerin kitlesel eylemlerine sahne olmuştur.

Cumhuriyetin ilanı ile devletin yapısındaki değişikliklerle beraber yaşam şekli, davranış biçimleri ve gündelik yaşam da değişmiştir. Kılık kıyafet alanındaki değişikliklerle batılı tarz benimsenmiş ve geleneksel giyim kuşam kamusal alan dışında tutulmaya çalışılmıştır. Gündelik yaşama dair diğer bir değişim de kadın ve erkeğin bir arada bulunmasının özendirilmesidir (Göle, 2001: 82-90). Ancak bu değişiklikler İslamcılar/dindarlar arasında pek kabul görmeyecektir. Bu nedenle kız çocuklarını, kız meslek liseleri ve imam hatiplerin açılmasına kadar okula gönderme konusunda direnç göstermişlerdir. 70'ler ve sonrasında üniversitelerde türbanın görünür olmasında bu okullardan gelen kızların etkili olduğu ifade edilir. Eraslan (2000: 213), modern dünyanın kariyerini edinmek isteyen bu kızların, modernizmin araçlarını kullanmada kendi cenahlarının şüphecilik çemberini kırarken aynı zamanda bu cenahı modernizme eklemlediğini iddia eder. Burada şüphecilik çemberini kırma olarak değerlendirilen durumu Göle'de yaşam stratejileri olarak görebiliriz. “İslamcı hareketin kadınların konumuna ilişkin tutuculuğuna rağmen, kadınlara alternatif yaşam olanakları- örtünme hakkını arayan direnişlere katılmalarının yanı sıra Kuran okuma toplantıları, dergi çıkarma aktiviteleri- aralayarak bireysel özgürlüklerine sahip çıkmalarını mümkün kılmaktadır” (Arat'tan akt. Göle, 2001: 151). Söz konusu olanakları ve stratejileri ataerkil pazarlık kavramıyla düşündüğümüzde aslında bu kızların söz konusu İslamcılığın çok uzağına gidmeden ama laik kamusal alanın sınırlarını da zorlayarak yer bulma çabalarında sürekli bir gerilim yaşadıklarını söyleyebiliriz. Bugün türban yasaklarının kalkmış olması ise gerilimin kendi cenahlarında daha da görünür olmasını sağlamaktadır. Kadınların toplumsal uyum ve direniş stratejileri üzerinde odaklanan bir bakış açısı geliştirilmesiyle ortaya çıkan ataerkil pazarlık kavramı aracılığıyla, ataerkilliğin aldığı biçimleri daha hassas bir biçimde tanımlama şansı yakalanabilmektedir. Bu kavramın

işlemesindeki basit mantık ise kadınların haklarını savunmak için benimsedikleri yolların bir ölçüde içinde buldukları sistemin mantığıyla açıklanabilmesidir. Kandiyoti'nin (2013: 15-16,126-145), kadınların her sistem içerisindeki baskıcı öğelerine karşı kendi güç ve özerklik alanları oluşturmaları tespiti, daha sonra feminist literatürde çokça kullanılmıştır. Ancak Kandiyoti'nin kavrama yönelik önemli tespitlerinden biri de kadınları eziyormuş gibi görünen sistemlere kadınların da erkekler kadar bağlı olabildiğidir. Bu bağlamda ataerkil pazarlığın konusu olan örtünmenin, türbanlı kadınların mücadelesinde kendi öznelliklerini oluşturmada hangi bağlamlarda tartışıldığını görmek önemlidir. Zira bu şekilde sisteme ne kadar bağlı olduğunun da görme şansı yakalanabilir.

Türbanlı kızların eylemleri hem seküler hem dindar kadın yazarlar arasında farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Seküler yazarlar arasında bazıları bunu bireyleşme ve güçlenmenin aracı olarak modernleşme perspektifinden ele alırken, diğerleri ise bir erkek hareketi olan siyasal İslam'ın uzantısı olarak değerlendirmiştir. İslamcı kadın yazarlar arasında ise “türban” mücadelesi ataerkil pazarlığın da etkisiyle ikiliğin ötesinde farklı bağlamlarda değerlendirilmiştir.

Seküler Kadın Yazınında Türban

Türbanlı öğrencilerin üniversitelere girişlerinin yasaklanma süreciyle beraber bu konuda yapılan çalışmalar kendini göstermeye başlarken 1990'lı yıllar örtünmenin anlamını çeşitli faktörlerle ele alan bir literatürün gelişmesine olanak sağlamıştır. İslamcılığın yükselişinin örtünmenin artışındaki etkisi ve bununla bağlantılı olarak örtünmenin siyasallaşması iddiası ise tartışmaların bir yönüyle sertleşmesini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda iki farklı yaklaşım tespit edebiliriz. Bunlardan ilki türbanlı öğrencilerin görünürlüklerinin artmasını ve türbanlarıyla kamusal alandan yer talep etmelerini modernleşmenin bir yüzü olarak değerlendiren çalışmalardır. Diğer yanda ise bunun bir modernleşme olarak görülemeyeceği ve siyasal İslamcı hareketin devamı olarak kamusal alanın çerçevesini dini değerlerle belirleme çabası olduğu iddiası vardır.

Örtünmenin siyasallaşması iddiasında türban ve başörtüsünün farkının ortaya konulması önemli ayrımlardan biri olarak karşımıza çıkar. Göle (1991:16), başörtüsünün geleneklerin sınırları içinde kaldığını, kuşaktan kuşağa aktarıldığını ve kadınlar tarafından edigence benimsendiğini ifade eder. Ancak türbanı, modern alana geçişi ve siyasi bir duruş içermesi nedeniyle kadınlarca etkin sahiplenilmiş bir kimlik göstergesi olarak değerlendirir. İlyasoğlu da (2013:47), benzer şekilde bu yeni örtünme biçiminin batılılaşma ve modernleşmenin, kişilerin kültürel kimliği ve kültürel benliğinin parçası olan bireysel normlarını tahrip etmesine yönelik sahiplenilen ayrımcı stratejilerden biri olarak ele alır. Bu noktada kişiler hem İslami yaşam tarzına dönük kültürel pratiklere yönelerek farklılıklarının altını çizmiş olurlar hem de bu farklılığı modern toplumsal düzene eklemleyerek modern yaşama katılımı sağlarlar. İlyasoğlu (2013:47), bu stratejilerin “kendi modernleşmesini kendi yapma” işlevi yüklediklerini ifade eder.

1990'lardan sonra ortaya çıkan başörtülü kadınların kamusal alanda temsil edilme tartışmasını farklı modernlik anlayışı üzerinden değerlendiren Zehra Yılmaz (2011:806), bu tartışmanın Müslüman kadınlar tarafından "[...] İslam'ın bir gereğini yerine getirmek üzerinden değil; bireysel haklar, inanç özgürlüğü ve demokratik hak talebi gibi seküler kavramlar üzerinden[...]" yapılmasını modern yaşamla bütünleşme göstergesi olarak ele alırken örtülü kadınların İslam'ın kadınlara özdeşleştirdiği mahremiyeti yok sayarak kamusal alana taşıdıklarını iddia eder.

Dindar kadın edebiyatı üzerine çalışan Elifhan Köse (2011:828), dindar kadınların tesettür anlatısının çift yönlü işlediğini ve bir yandan ataerkil değerlerle kendi bedeninin kontrol edilmesini reddederken diğer yandan iffet, namus gibi ataerkil değerlerle kendi bedeninin kontrolünü kendi üstlenen bir özdeşleşme stratejisinden söz eder.

Zeynep Direk (2006: 17), türban konusunu farklı bağlamda ele alarak ve daha büyük bir misyon yükleyerek türbanlı kadınların ve çalışan kadınların İslam'ı modernleştirdiklerini ifade eder ve onların desteklenmesinin erkek değerlerinin egemen olduğu bir İslam anlayışının sorgulanmasını sağlayacağını iddia ederek "başörtüsüyle kamusal alana çıkmak isteyen kadınlar, kadınları kamusal alandan dışlayan bir İslam rejiminde yaşamayı isterler mi" sorusuyla bu değişimin gerekçesini açıklar. Bu mücadele Direk için de türbanlı kadınların seçimi, inanç özgürlüğü ve kendi kimliğini seçme özgürlüğü olarak ifade bulmaktadır.

Cumhuriyet'in kamusal alan/özel alan ayırımında kamusal alanın bir vitrin olarak düzenlendiği ve bu nedenle özenle denetlendiği tezinden hareketle Nükhet Sirman (2006: 21), kamusal alana çıkışın kadınların özgürleşmesi için bir yol olmadığını ifade etse de bireysel güçlenmeler için açık kapı bırakacaktır. "Kamusal alana çıkışın kadınların özgürleşmesi için bir yol olmadığını, bu çıkışın kamunun kendisinin kurulma biçimiyle belirlenmiş olduğunu hatırlamakla birlikte, buradan kadınların ücretli bir işte çalışmaları ya da siyasi bir faaliyette yer almalarının hiç anlamlı olmadığı gibi bir sonuç çıkarılmaması gerekir. Aksine kadınların bu yollarla bireysel olarak güçlenmeleri büyük bir ihtimaldir. Değişmeyecek olan kadının toplumda cins olarak ikincilliğidir".

Antik dönemden itibaren örtünmenin tarihsel serüvenini sunan ve örtünmenin ataerkilliğin bir parçası olduğunu ileri süren Çağlayan Kovanlıkaya (2017: 46), kamusal alana örtünerek çıkan kadın için kurtulmuş ama özgürleşememiş demektedir. Modern, elitist ya da laik iktidarlar ile biçimlenen batılı kadının giyinmesi/örtünmesiyle Müslüman kadının tesettürünün benzer kaynaktan beslendiğini ifade edip her iki kadın imgesinin kurgusal yönüne odaklanır ve "kadın bedeninin örtünme sorunu ile özgürlük kavramı bağlamında tahakküm erkinin aynılığı dolayısıyla kadının özgürlük mücadelesi farklılığı değil benzerliği ortaklığı gerekli görmelidir. Feminist mücadele örtünmenin kültürel tahakkümündeki aynılıkta, farklı kimlik tanımlarıyla kesişerek birlikte olmalıdır" diyerek özgürleşme mücadelesinin yöntemini feminizmde bulur.

Çağla Kubilay (2010: 150-159) ise, siyasal İslamcılığın türban mücadelesinin bir özgürlük mücadelesi olmadığını türbanın görünürlüğünün artması mücadelesi olduğunu

altını çizer. Bu mücadelede toplumsal alanda hâkim olan ataerkil örüntülerin neden olduğu kadınlara yönelik diğer ayrımcılık ve dışlama stratejilerini söylemsel alanlarının dışında kaldığını ve dışlamanın yalnızca türbanlı kadınlara uygulanıyormuş gibi davranıldığını söyler. Ayrıca türbanlı kadınlar üzerinden temellendirilen bu söylemin aslında tüm inanlara genişletilerek bu meseleyi kadın meselesi olmaktan çıkarıp İslam'ın dışlanması olarak mücadelenin alanını değiştirdiklerini iddia eder.

Arat (1995: 105), İslam ideolojisi ve hukukunun ekonomik siyasal ve toplumsal hayatla birlikte özel hayatı da düzenlediğini ve şeriat hukukunun kadına seçim özgürlüğü tanıyan feminist yaklaşımın tersine kadının giyiniş biçimine kadar neyi yapıp neyi yapmayacağını belirlediğini ifade eder.

Berktaş (2000: 213), tek tanrılı dinlerin mülkiyetin denetimi ve bedenlerin denetimi aracılığıyla kadınları ikincilleştirmesinde bedenin denetimi ve terbiyesinin cinselliğin denetlenmesi olduğunu ve bunun ataerkil sistemde de aynı şekilde kadın bedeninin ve doğurganlığın denetlenmesi biçimin aldığını söyler. Bu mekanizmada baskının içselleştirilmesinin yalnızca baskının kaynağını görünmez kıldığını ve mücadeleyi engellediğini belirtir ve Hilde Hein'den alıntı yaparak şöyle sonlandırır.

“Din kavramının kendisi insanlar için değerli yönleri olsa da ataerkil yapılar, kutuplaşmış değerler ve hiyerarşi ile öylesine lekelenmiş durumdadır ki en titiz feminist arındırmanın bile bu lekeleri temizlemesi mümkün değildir, diyor felsefeci Hilde Hein. Gerçekten de amacımız barış olduğu zaman, savaşı anlamsız kılmamızın yolu, karşı silahlar üretmek değil, tümüyle silahlardan arınmış bir dünya kurmaya cesaret etmektir” (Berktaş, 2000:217)

Seküler kadın yazınında bakış açıları farklı olsa da kadının bireyselleşmesinde dinin konumu odakta yer almakta ve bir örnek olarak türbanın bireyselleşmeye etkisi tartışılmaktadır. Seküler kadın yazınındaki bu tartışmaya karşı pencereden bakan İslamcı kadın yazarlar için ise türban bireyselleşmenin ötesinde konumlanmaktadır.

İslamcı Kadın Yazınında Türban

Başörtüsü ve türban ayrışmasına İslamcı kadın yazının da rastlarız. Seküler kadın yazınında bir modernleşme simgesi olarak yer alan türban, İslamcı kadınlar için yüzyıllardır toplumun bir değeri olarak ifade edilen başörtüsünün yerine konulmaya çalışılan bir etiketleme; ayrımcılık ve ötekileştirmenin bir aracıdır. Hatta “[...] ad değiştiren başörtüsü, onu takanlarla birlikte tehdit algılaması içinde görülmesi gereken bir nesneye dönüştürüldü” denilerek türbanın öznelere silikleştirmeye kadar götürdüğü ifade edilmektedir (Ramazanoğlu, 2008:31-32). Türbana bu farklı bakışla birlikte İslamcı kadın yazarlar, türbanlı kadınlarla ilgili yapılan sosyolojik çalışmalara karşı da mesafeli durmuşlar ve bu çalışmaları gerçeklikten uzak bulduklarını pek çok defa tekrar etmişlerdir. Özellikle Batı karşıtlığı çerçevesine şekillenen bu eleştirilerin odak noktasında seküler kadınların oryantalist bir bakışla çalışmalarını yaptıkları iddiası görülür. Bu bakışa göre bu araştırmalarda başını örten kişi nesneleştiriliyor ve kategorize ediliyordu (Şişman: 2011:9). Ayrıca bu bakış açısıyla yapılan araştırmalarda bilgi ve

İktidarın merkezinde olana araştırmacıların öteki olan diğer kutbu incelerken onları norm dışı olarak kabul edip modernleşmeye ne kadar yaklaşabileceklerinin tespiti için bir uğraş içerisinde oldukları ifade ediliyordu. Bu da aslında eşitler arası bir ilişki olmayıp dahası daha örtük bir ötekileştirmeye yol açmaktadır (Şişman, 2000: 125). Bu nedenle İslamcı kadın yazarların, konuyu modernleşmenin veçheleri bağlamında bireysel haklar, inanç özgürlüğü ya da demokratik hak talebi olarak değerlendiren seküler bakışa karşı olarak otantiklik arayışında olduklarını söylenebilir. Osmanlı'daki kadın hareketi ve özellikle Fatma Aliye'nin düşünceleri otantiklik arayışının merkezinde konumlanır. Fatma Aliye, Osmanlı modernleşmesinde referanslarını İslami kaynaklardan alarak kadınların önündeki engellerin kaldırılmasını istemiş ve kadının tesettürünü olmazsa olmaz olarak değerlendirmiştir. Buna karşın İslamcı kadın yazarlar, Cumhuriyet'in modernleşme anlayışını, Osmanlı'daki kadınların tartışmalarını uzun yıllar görmezden geldiği için “kostüm modern”² ya da “gardırop modernleşmesi”³ olmakla suçlanmışlardır. Bu suçlamaları ise özellikle II. Dalga feminizmin savunucuları tarafından geliştirilen Kemalist rejimin, kadınları İslami ataerkillikten kurtarsa bile batı tarzı ataerkilliğin içinde bıraktığını iddia eden çalışmalarından referanslarla⁴ geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Otantiklik arayışı içerisinde “türban/başörtüsü” konulu yazılarına baktığımızda, türbanın/başörtüsünün beş farklı anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz.

1. Örtünmenin kültürel değil ontolojik olması

İslamcı kadınların en önemli vurgularından biri inancı için örtündükleridir. Bunu kamusal alana dahil olmak için kullanmadıkları gibi “Müslüman” olduklarını göstermek dışında bir mesaj kaygısı da taşımadıklarını ifade ederler. Oysa sonraki başlıklarda görüleceği üzere örtünme “mesafeler” yaratmayı içeren bir anlam kümesine de denk gelmektedir.

Nazife Şişman (2011: 15) için başörtüsü dindarlığından başka bir anlam taşımamaktadır. Örtünmeyi ise bireysel bir tecrübe olarak değerlendirmiş ve seksenli yılların ikinci yarısından itibaren yapılan sosyolojik araştırmaların konuyu direnen kimlikler ve çatışan kültürler üzerinden analiz etmelerini eleştirmiştir. Benzer söylemi Fatma Barbarosoğlu da tekrarlar ve örtünmenin sosyolojik araştırma konusu olmasına tepkilidir. Çünkü ona göre hem Müslüman olup hem de Allah'ın emirlerine itaat edilmesi sosyolojinin konusu olmamalıdır. “Sapmalar sosyolojinin konusu olabilir esaslar değil ve aslolan başını örtmektir. Bir kişi başını örtüyorsa örter. Başka insanlar onun başını örtüp örtmeyeceğini tartışamazlar. Çünkü söz konusu kişi akıl balıktır. Bir insanın kendini ontolojik olarak konumlandırma hakkı vardır” (Barbarosoğlu, 2015a:53)

² Ramazanoğlu, Y. (2005), Cumhuriyetin Dindar Kadınları, içinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*. İstanbul: İletişim. ss: 804

³ Şişman, N. (2011), *Sınırsız Dünyanın Yeni Sınırı Başörtüsü*. İstanbul: Timaş. ss 110

⁴ Durakbaşı A. (1998), Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu, içinde, *75. Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları; Berktaş, F. (2002), Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı, (Ed.) U. Kocabaşoğlu, içinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. İstanbul: İletişim; Arat, Y. (2005). Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar. Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik (Der.) S. Bozdoğan ve R. Kasaba. İçinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Seküler yazarların çalışmalarına tepkiler dışında örtünmenin dinin gerekleri için yerine getirilmesi ve bunun bir tercih olamayacağı düşüncesi de kültürü aşan bir olgu olduğunu göstermek içindir. Cihan Aktaş (2006: 46), “Dini hayat görüşü her şeyden önce kişinin içsel özgürlüğünü ve özgür seçimini talep eder; dinde zorlama yoktur. Bedenini dini bir bakış açısıyla yaratılmış gören bir insanın o bedeni yine dini algılarla tanması ve donatması ise inançlarıyla tutarlı bir hayat sürdürmesini tamamlayan bir anlama sahiptir” demektedir. Yine Şişman (2015:52), İslam’ın klasik kaynaklarına atıfta bulunarak ne tesettürün mahiyeti ne de gerekliliğine dair bir tartışmaya ve fikir ayrılığına rastlanmadığını; Kuran’da tesettüre riayet etmeyen bir kadın için bir ceza belirlenmese de örtünmenin hem kadın hem erkek için ideal olduğunu; kadın ve erkeklerin cennet tasvirlerinde de örtülü olduğunu ifade eder. Mualla Gülnaz (2000:99) ise, sadece kendi nefesine bile kul olmayarak Allah’ın emri olduğu için örtünmenin kadınlara büyük bir özgürlük, iradi bir karar olması sebebiyle de farklı, şahsiyetli ve onurlu hissettirdiğini ifade ediyor.

Aslında bu bakış açısıyla özellikle 1980’ler ve 1990’larda Türkiye’de kültürün bir tüketim alanına dönmesine yapılan itiraz söz konusudur. Bu yıllarda tüketim hem sosyal hayatı hem de siyasal alandaki çatışmaları belirleyen ana faktör olarak görülmeye başlandı. Bu belirlenimde metalaştırma önemli bir araç olarak kullanılmaktaydı. Kimlikler de metalaştırma aracılığıyla tüketimin bir unsuru olarak görülüyordu ve tabii ki simgelerin somutlaştırılması metalaştırılmanın işleme biçimiydi. Tesettür bu noktada devreye giriyor çünkü söz konusu yılların en belirgin simgesi türbandı (Navaro-Yaşın, 2002: 229-231).

2. Batı modernizmiyle yapılan hesaplaşmada türbanın bir cevap olarak değerlendirilmesi

Örtünmenin öncelikli hedefi Müslüman olmanın şartlarını yerine getirmek olsa da siyasal çatışmalar söz konusu olunca türbanın bir mesaj olarak görülmesi gerektiğini de İslamcı kadınların yazdıklarında görmek mümkün oluyor. Öncelikli çatışma alanı özellikle Osmanlı Devleti’nin son döneminden itibaren yaşanan Batıcılık-İslamcılık tartışmalarına kadar gitmektedir. Osmanlı Devleti’nin çöküşünden kurtarılması için yapılan birtakım yeniliklerle ilgili tartışmaları içeren İslamcılık- Batıcılık ikiliği kültürel alanın belirlenmesi için verilen mücadeledir. Tanzimat Fermanı’yla birlikte yaşanan gelişmeleri dinden ve devlet geleneğinden kopuşun izleri olarak gören İslamcılık taraftarları kendi “kavramsal çerçeveleri” içinde çözüm önerileri geliştirmişler ve dönüştürücü unsur olarak İslam’ı göstermişlerdir (Bulaç, 2005: 53). Batıcılık yanlıları ise, modernleşmeyi hem kurumsal hem iktisadi hem de kültürel alana taşımayı istemektedirler. Toplumsal değişimin kaçınılmaz olduğu bu süreçte Doğu-Batı karşıtlığı belirleyici olacak ve “Doğulu olan için Batılılaşmak hep dışta, hep yabancı kalmak olacaktır, çünkü özlükler farklıdır” (Tekeli, 2007: 34). Cumhuriyet’in kurulmasıyla modernleşmenin her vechesiyle yerleşmesi için yapılan yenilikler İslamcılar için “yabancı” olma halinin devamlılığını getirirken; 1980’lerin yükselen kimlik politikalarıyla beraber yabancı olma halini tersine çevirme çabaları siyasi talepleri olan bir harekete dönüşmelerine neden

olmuştur. Bu talepler savunulurken Cumhuriyet'in modernlik anlayışı çerçevesinde dönüşen sosyo-kültürel yapıya eleştiriler ise merkezde yer alır. Çünkü karşıtlık Osmanlı'nın son döneminden itibaren simgeler ve semboller üzerinden kurgulanmıştır. Bu noktada kadınların giyimi siyasal tarafların her zaman simgesi olmuştur. Cumhuriyet'in modernleşme projesinde, 1984 yılına kadar hukuksal bir engel olmasa da tesettürün yer almadığını görürüz. Tam da bu noktada İslamcı kadınların itirazları görülür ve Cumhuriyet'in modernleşme projesinde kamusal alanda kendilerine yer açılmadığını ifade ederek dönemin İslamcı hareketiyle birlikte mücadeleye dahil olurlar. Türban bu mücadelenin simgesi olarak akıllarda kalır. Bu nedenle İslamcı kadın yazarların yazılarının önemli bir bölümünde Batılı modernleşme anlayışının kültürel kodları sorgulanır ve bu kodlara itiraz edilir.

Aktaş (2006: 50), modern eğitim almış genç kızların başlarını örtme nedenlerinden birisinin modernleşme adına şekilci dayatmalar olduğunu söylerken; 80'li yılların başörtülü öğrencilerinin giyim ve hayat tarzının bir kapanmanın onayını, kapatılma durumuna rızayı değil dayatılan çağdaş giyim tanımlamalarına duyulan memnuniyetsizliği ve bunlara yönelik sorgulamayı ifade ettiğini belirtir.

Şişman ise, özgürleşme ve örtü meselesini ele alırken medenileşememe söylemini ele alır. "Toplumda belli bir düzeyde dönüşüm gerçekleşse bile kadının konumunun örtünün devamlılığında da gösterdiği üzere aynı kalışı kültürün geriliğinin sembolü haline getirir kadını ve örtünme medenileştirme söyleminin merkezinde yer alır" (Şişman, 2015:55). Bu medenileştirme söylemi hiyerarşik bir yapıyı meşrulaştırma olarak görülüyor. Türban kamusal alanda eşitsizliğin göstergesidir.

3. Örtünmenin sömürge ve kapitalizme bir cevap olarak değerlendirilmesi

Oryantalist bakışta yer alan sömürülen doğuda kurtarılması gereken kadın imgesine cevap olarak türbanın savunulması, korunması gereken topraklarla eş tutulur. Bu bakışta örtünme, Batı ile İslam dünyası arasındaki hiyerarşinin ve İslam dünyasının fethedilemeyişi bir sembolü olarak kabul edilir. Buradaki temel motivasyonun anti-kolonyalist hareketten alındığı görülmektedir. 1960'lı yıllardan sonra diğer ülkelerden İslamcı yazarların çevirileriyle birlikte uluslararası bir anlayış geliştirmeye çalışan Türkiye'deki İslamcılık dış dinamiklerin de etkisiyle "daha evrenselci ve kitaba dayalı, kelimenin daha gerçek anlamıyla İslamcı köklerine zorlayıcı bir davet halini almıştır" (Aktay, 2005:21). Bu dönemden sonra diğer Müslüman ülkelerdeki⁵ gelişmeler yakından takip edilmiş ve o ülkelerdeki anti-kolonyalist hareketlerden ilham alınmıştır. Müslüman ülkelerin anti-kolonyal mücadelesinde kadınların örtünmesi, Batılı ülkelere karşı verilen mücadelede önemli simgelerden biri olmuştur. Sömürgeleştirmede Batılıların, Doğulu ülkelerin kadınlarını Doğulu erkeğin zulmünden ve peçesinden kurtarma misyonuyla birlikte, "kadinsılaştırılan Doğulu erkeği" İslamcı yazarların eserlerinde ve oryantalizm

⁵ 1970'li yıllarda Filistin, Filipin, Eritre, Moro, Afganistan, Açe, Sumatra, Suriye, Mısır, Cezayir iken 1990'lı yıllarda Orta Asya Ülkeleri, Çeçenistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kosova bu ülkeler arasında yer alır (Aktay, 2005: 21).

eleştirilerinde çokça karşılaşılan bir ifadedir. Bu imgelerin ortadan kaldırılması için verilen bağımsızlık mücadelelerinde otantikliğin koruyucusu olarak “Müslüman kadın” öne sürülmüş ve ne kadar “aslına” benzerse Batı’nın o derece reddedildiği gösterilmiştir.

Şişman’ın (2011, 25), başörtüsüne “yurt özelliği” yüklemesinde görüleceği gibi onun yokluğu işgal edilmiş olmak ya da yurtsuz kalmakla eşdeğer tutulmuştur.

Aktaş (2018: 288), 1980’li yıllarda Türkiye’de türbanın görünür olmasının Batılıların, Müslüman kadınların peçesinin, çarşafına yükledikleri gizemi ve kurtarılmayı bekleyen Şehrazat imgesi etrafında şekillenen haremdeki kadın kurgusunu bozduğunu belirtmiştir.

Sömürülmeye beraber özellikle 1980’lerde kullanılan bir diğer argüman ise örtünün kapitalizmin tüketim kültürüne karşı bir mevzi olduğudur. Bu iki türlü işleyen bir bakışı temsil eder. İlkinde kapitalizmin özellikle kadınları hedef alarak oluşturduğu tüketim dünyasında sürekli tüketimi teşvik ederek ayakta durmasına karşı İslamcı kadının tesettürünün modanın dışında “ontolojik” bir anlayışı temsil etmesi nedeniyle kapitalizmin tüketim iktidarına karşı bir gücü olduğu iddia edilir. İkinci bakışta ise bir meta haline gelen görünür-güçsüz kadının karşısına iktidarını sağlayacak olan örtülü kadının konulduğu görülür.

“Görülmediği halde gören konumundaki Müslüman kadın fethedilemeyen, üzerinde iktidar kurulamayandı” (Şişman, 2015:19). Tesettürü gören/görünen ilişkisinin hiyerarşik zemininde değerlendiren bu bakışa göre, örtülü olmayı kadının özgürlüğünü kısıtlayan bir durum olarak değerlendirmek yerine gücü elinde bulunduranın konumu olarak görmek gerekir. Nitekim “en büyük otorite olan Padişah bile kendini saklayarak, mümkün olduğunca az insana görünerek şehrin sokaklarından geçmektedir.” (Barbarosoğlu, 2014: 13).

4. Örtünmenin anlamının kuşaklar arası farklılaşmayı açıklaması

Her ne kadar İslamcı kadın yazarlar örtünmenin kadınları kapitalizmden koruyacaklarını düşünse de günümüzde örtünmeye ilişkin farklı düşünceler olduğu görülmektedir.

Örtünenler arasında örtünme üzerinden kuşak farklılığını ele aldığımızda iki anlayışla karşılaşabiliriz. Bunlardan ilki; özellikle Aktay’ın, yukarıdaki ifadesinde belirttiği gibi 1960’lı yıllardaki çevirilerle birlikte İslamcı köklerine dönen Türkiye’deki İslamcılığın etkisiyle şekillenmiştir. Görünürlüğü 80’li yıllarda artan türbanlılar yeni İslami anlayış çerçevesinde kendilerini önceki kuşaklardan ayırmıştır. Burada anneleriyle aralarındaki farklılığı ortaya koyan ve dini kaynaklarla araya konulan alfabe ve hayat tarzı uçurumunu aşmaya çalışan; bunu da çok kısa bir zamanda ve büyük bir açıklıkla yapmaya çalışan bir kuşağı görebiliyoruz.

2000 sonrası ise özellikle geniş kitleler için türbanın modanın bir parçası haline gelmesiyle gelişen⁶ ve örtünmenin anlamını bir kez daha farklılaştıran ikinci bir anlayış

⁶ Her ne kadar ilk türban defilesi 1995’te Tekbir firması tarafından yapılmışsa da pek çok firmanın “modest” bölümünü açmasını 2010 sonrasında gördük. Ayrıca ilk İslami moda dergisi olan “Ala” da yayın hayatında Haziran 2011 de başlamış ve arkasından başka dergilerin de çıkmasına öncülük etmiştir.

ortaya çıkmıştır. Burada artık ne kapitalizm karşıtlığından ne de İslamcı köklere dönmekten bahsedilmektedir. Söz konusu olan örtülüken güzel görünmektir. Görünmeden iktidar sahibi olmak yerine örtülüken fark edilmek artık “tercih edilen”dir. İslami yazın dünyasının, buna farklı yanıtları olmuştur. Bir kısmı bu yeni anlayışın İslami tesettür anlayışına ters düştüğünü söylerken bir kısmı da hiç kimsenin özellikle de erkeklerin kadınların örtülerine karışamayacaklarını ifade etmişlerdir.

Barbarosoğlu (2015b: 158-159), 90 kuşağından genç kadınların kendilerini farklılık noktasında ortaya koymaya çalıştığını ancak 70 kuşağının sahip olduğu dernek ve teşkilatlara sahip olmamalarını “saldırganlıklarının” nedeni olarak görür. Ayrıca 70-80 kuşağının “laikler” tarafından anneleri gibi olmamakla eleştirildiğini, 90 kuşağının ise cemaat tarafından anneleri gibi olmadıkları için eleştirileceklerini belirtir. Ancak kendisi de modernin içinde kendine yer arayan dindarlara sert eleştirilerini sıralayacaktır zamanla ve “başörtüsü direnişi gündemin baskısına yenildi” (Barbarosoğlu, 2015b: 170) diyecektir. Ona göre, türban mücadelesinin öznelere olan 70 kuşağının kadınları, görüldüğü gibi olanlardır ve söz konusu yıllar türbanın sadece Allah’ın emri olduğu için örtüldüğü yıllardır. “Bir emri yerine getirirken öbür emirleri atlama gibi bir mantığın yürütülmediği yıllar.” (Barbarosoğlu, 2015b: 167).

Aktaş (2015), bu dönüşümü İslamcı mahallede kadınların varlığının “Bacıdan Bayan’a” geçişi olarak özetler. Bu aslında İslam ülkelerindeki “devrimci İslam’a karşı uzlaşmacı İslam” olarak tanımladığı İslamizasyon politikalarının Türkiye’de uygulanmaya başlandığı yıllara tekabül etmekte. Örtünme de bu politikalar aracılığıyla bağlamından uzaklaşmış ve “modern ve şık” türban şeklini almıştır. Çünkü “başörtüsü fanatik ya da radikal bir eğilimi yansıtmış olurdu” (Aktaş, 2018: 272-273). 1980’li yıllarda türbanlı kadınların en önemli etkinliği olan dini kaynakları okumak bir kimlik bilinci kazanmak için gerekli görülüyordu. Bu kadınlar “sahte bir aidiyet duygusu ya da yapay bir kimliğe karşı organik, sahici ve varoluşlarını anlamlandıran bir aidiyet ve kimlik talebiyle hareket ediyorlardı” Ancak 1990’lar sonrası bir savrulma söz konusu. Bu savrulma ise “belirli bir kapasiteye, yeterliliğe ve donanıma” sahip olmamakla ilgilidir (Aktaş, 2018:338-339).

5. Örtünme aracılığıyla feminizmle ilişkide mesafe konulması

İslamcı kadınların süreç içerisinde feminizmle ilişkilenebileceği üç farklı yaklaşımla açıklanabilir; feminizmle mesafeli duruş, feminizmle ilişkilenebilir ve kadının insan hakları yaklaşımı (Çakıl-Dinçer, 2020). Her üç yaklaşım da kadınlara ilişkin sorunlara İslami kaynaklar içerisinde çözüm arasa da ilk yaklaşımda feminizm tamamen reddedilirken ikinci yaklaşımda feminist literatürden yararlanılarak İslam içerisindeki kadın tartışmaları yapılmıştır. Üçüncü yaklaşımda ise modern dünyada yaşayan dindar kadınların sorunları kadının insan hakları söylemiyle aşılmaya çalışılmaktadır. Ancak her üç yaklaşımda da feminizm sorgulanan ve araya mesafe konulması gereken bir anlayış olarak karşımıza çıkar.⁷

⁷ Feminizmle ilişkilenebilir feminist literatürü kullanmaktan Müslüman feminist olma çizgisine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Bkz. G. Çakıl-Dinçer (2020), Feminizmle İlişkisi Bağlamında Türkiye’de İslamcı

İslamcı yazında mesafenin en önemli nedeni Batı kaynaklı bir hareket olan feminizmin Türkiye'deki kadın sorunlarına çözüm olamayacağı düşüncesidir. İslamcılığın Osmanlı'dan itibaren sosyal ve kültürel alana ait sorunların Batı kaynaklı çözümlerini reddeden genel seyrine uygun bir anlayış geliştirmişlerdir. Çünkü "İslamcılık 'bilinçlenme'ye yaptığı vurguyla birey sorumluluğunun altını çizen, sosyal adaletin sağlanmasını talep eden bir hareketti. Bunun yanında İslamcılık, kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi Allah'a kulluk esasına bağlı olarak demokratik bir çerçeveye oturtuyordu" (Aktaş, 2018: 244).

Mesafenin oluşmasındaki bir diğer nedeni "Üçüncü Dünya"dan ve "Siyah Feminizm"den gelen eleştirilerle benzeşen, Batı'nın bir norm olarak feminizmi diğer ülkelerin kadınlarına da benimsetmeye çalıştıkları düşüncesi oluşturur. Benzer davranışın Türkiye'deki feministlerce de gösterildiği ifade edilmiş ve feminizmin üstenci dille öteki kadınları kurtarılacak nesnelere olarak gören bir tutum geliştirdiği iddia edilmiştir. Ramazanoğlu (2000: 152,157), Türkiye'deki feminist hareketin batı kaynaklı olduğunu söylerken, onların deneyimlerinden ve hâkim otoriteden bağımsız bir sivil örgütlenme gerçekleştirememekle itham eder. Bu nedenle, 1980'li yıllarda türban mücadelesinde feministlerin hiçbir aşamada kendilerine destek vermediklerini belirtir.

Feministlerin türban yasakları sırasında kendilerine destek vermediği neredeyse bütün İslamcı kadın yazarların değindiği bir durumdur. Şişman (2000), desteğin verilmemesinin nedenini, feminizmin genel mantığının türbanın kadını ikincilleştiren bir sembol olarak değerlendirmesinde bulur. Kadınlar ya baba ya da koca baskısıyla yahut ataerkil söylemin baskısı nedeniyle başlarını örterler feministlere göre. Bu nedenle türbanın feminizm içinde savunulması pek mümkün değil. Ayrıca Şişman (2000), çağdaş kadınların İslamcı kadın algıları üzerine yaptıkları araştırmaları değerlendirdiği yazısında bu yazıların neredeyse hepsinde oryantalist bir bakış açısı olduğunu ileri sürmüştür. Çağdaş ya da feminist kadınların bu çalışmaları yaparken akademik olarak ifade edilse de İslam konusunda bir cehalet içinde olduklarını ifade eder. Hatta bu kadınların İslamcı kadınların tavırlarını modern olarak tanımlamaları ve bundan övgü ve sevinç duyduklarını ifade etmelerini de bir iktidar halini aldığı söyler.

Mualla Gülnaz'a göre de (2000: 93-101), Türkiyeli feministler türban konusunda da devletin yanında yer almıştır. Ayrıca iyice görünür olan başörtülü kadınların feministlerin ilgi konusu olmasında oryantalist bakış açılarının ve "din konusundaki büyük cehalet ve korku"larının etkili olduğunu iddia eder.

Barbarosoğlu (2015b: 132) ise, farklı feminist bakışlara farklı mesafe geliştirmiştir. Laikçi feminist olarak adlandırdığı ilk gruptakilerin, kendilerinin ötekisi olan Müslüman kadınlar üzerinden kim oldukları sorusunu yanıtladıklarını ve bu kadınların "Müslüman kadınlar gibi olmadıkları" iddiasıyla var olduklarını ifade eder. Diğer grupta yer alan ve türbanı kadın hakları çerçevesine indirgeyen görüşü ise, Müslüman kadın kimliğini hakim

Kadın Hareketi, içinde, F. Saygılıgil ve N. Berber (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Feminizm*, İstanbul: İletişim.

kamunun kadın profiline yaklaştırmaya çalışan bir kurguya başvurdukları için eleştirir. Oysa her ne kadar 90 sonrası Müslümanlar, çağın gereklerini yerine getirme telaşında olsalar da Barbarosoğlu, 8 Mart ve benzeri günlerin Müslümanlar tarafından değerlendirilmesinin kendisi olmaktan vazgeçmiş bir İslamcı kadın profili olduğunu savunmaktadır.

Mesafeler öne çıkarılırken, feminizmin önemli başlıklarına da değinilmiştir. Örneğin en çetrefilli alanlardan biri “beden” meselesidir. Feministler, cinsel taciz, bekaret kontrolü ve kürtaj gibi tartışmaları 1989 yılında başlattıkları “Bedenimiz Bizimdir” kampanyasıyla kamusal alana taşıyarak kadınların bedenleri üzerindeki ataerkil baskıyı göstermeye çalışırlar. Buna karşın aynı tartışmalara İslamcı kadınlar “emanet beden” savunusuyla cevap veriyorlar. İslam’daki Allah’ın kendi suretinde yarattığı insana, bedeni dahil alemdeki her şeyi belirli bir süre emanet ettiği anlayışından yola çıkarak feministlerin, bedeni her insan tekinin üzerinde nihai söz sahibi olduğu bir mülk olarak değerlendirmelerini eleştiriyorlar. Ayrıca bunun ötenazi, kürtaj, genç ve güzel beden algısıyla tüketilmesi, yaşlıların yaşamının anlamsızlaşması gibi pek çok olumsuzluğa kapı açtığı da ifade ediliyor (Şişman, 2013: 36-40).

İslamcı kadın yazınında türbanın bireyselleşme tartışmasının dışında taşıdığı beş farklı anlamın her biri bir mücadele alanına denk düşmektedir. Bu mücadele alanları ise öteki olarak görülen laiklerce belirlenmenin ötesinde türbanlı kadınların kendi cenahlarında yaptıkları ataerkil pazarlıklar aracılığıyla oluşturulmuş ve her bir mücadele alanı kendilerinin sınırlarını da belirlemiştir.

Sonuç

1980’ler sonrasında üniversite kapılarında başlayan türban mücadelesi, hem seküler kadın yazınının bir bölümünde hem de İslamcı kadın yazınında bireyselleşmenin önemli bir adımı olarak değerlendirilmiştir. Siyasal İslam’ın uzantısı olarak görülmeyi reddeden İslamcı kadın yazarlar da öncelikli olarak örtünmeyi Allah’ın emri olarak yerine getirdiklerini ifade ederler. Ancak siyasal gündemin dışında da kalamazlar. İslamcılığın yükselişte olduğu yıllarda başlayan türban mücadelesi her zaman İslamcı erkeklerin de müdahalesine açık konumdadır. Aslında nasıl ki Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde iffetli olmanın simgesi olan cinsiyetsiz/tayyörlü kadınlardan oluşan bir kamusal alandan bahsediyorsak 1980’lerden sonra da iffet bu kez türbanın üzerine eklenerek kamusal alana dahil olmuştur. Kadınların kamusal alana dahil olması mücadelesi öncelikle kendi cenahlarına namus ve iffetlerinin korunacağı mesajıyla birlikte gerçekleşmiştir. Kamusal alanda yer alma mücadelesi bitmeyen bir ataerkil pazarlık alanı olarak kendini göstermektedir. Türbanlı kadınların mücadelesinin de bu sürecin bir parçası olarak görmek ve örtülü olmaya yükledikleri anlamları bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle izlerini sürmeye çalıştığımız yazarların yazılarında, iddia ettikleri gibi türbanın sadece “ontolojik” ya da Allah’ın emri olarak kalmadığını dönemin siyasal düşünce ortamına bağlı olarak da anlamlar yüklendiğini görebiliriz. Tespit edilen 5 farklı anlamlandırmanın da aslında türbanlı kadının ne olduğu ya da ne olmadığının

sınırlarını belirlemek için kullanıldığını ve bu sınırlarla özellikle İslamcılar arasında kabulüne yöneldiğini söyleyebiliriz. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise çalışmaya konu olan yazılar ve tespitlerin 1980’li ve 1990’lı yılların “türban”ının anlamları olduğudur. 2000’ler sonrasında kamusal alana dahil olan farklı sınıflardan kadınlar için türbanın anlamları ise ayrı bir çalışmanın konusudur.

KAYNAKÇA

- Akkent, M. ve Franger, G. (1987), *Das Kopftuch Başörtü*, Frankfurt: Dağyeli.
- Aktaş, C. (2006), Başörtüsünün Soykütüğü Üzerine Düşünmek, *Birikim Dergisi*, (210), 46-51.
- Aktaş, C. (2015), *Bacıdan Bayan’a: İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi*, İstanbul: Kapı Yayınları
- Aktaş, C. (2018), *Türbanın Yeniden İcadı*, İstanbul: İz Yayıncılık
- Aktay, Y. (2005), Sunuş, İçinde, Y. Aktay (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, İstanbul: İletişim
- Ali, K. (2015), *Cinsel Ahlak ve İslam*, (Çev.: A. B. Baloğlu), İstanbul: İletişim
- Arat, Y. (1995), Feminizm ve İslam: Kadın ve Aile Dergisinin Düşündürdükleri, İçinde, Ş. Tekeli (Ed.), *1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İstanbul: İletişim
- Arat, Y. (2005), Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar, İçinde, S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Ed.) *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Barbarosoğlu, F. (2014), *Şov ve Mahrem*, İstanbul: Profil Yayıncılık
- Barbarosoğlu, F. (2015a), *Kamusal Alanda Başörtülüler*, İstanbul: Profil Yayıncılık
- Barbarosoğlu, F. (2015b), *İmaj ve Takva*, İstanbul: Profil Yayıncılık
- Berktaş, F. (2000), *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları
- Berktaş, F. (2015), Feminist Teoride Beden ve Cinselliğin Toplumsal İnşası, İçinde, F.Z. Fidan ve D. Alptekin (Ed.), *Kadın Bedeni ve İstismarı*, İstanbul: Opsiyon Yayınları
- Bulaç, A. (2005), İslam’ın Üç Siyaset Tarzı ve İslamcıların Üç Nesli, İçinde, Y. Aktay (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, İstanbul: İletişim
- Çakıl-Dinçer, G. (2020), Feminizmle İlişkisi Bağlamında Türkiye’de İslamcı Kadın Hareketi, İçinde, F. Saygılıgil ve N. Berber (Ed.) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Feminizm*, İstanbul: İletişim.
- Çelebi, B., (2018), Antik Yunan Toplumunun Suskun Kadınları, İçinde, M. Evsile, İ. Serbestoğlu ve T. Öcan (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar*, Ankara: Gece Kitaplığı
- Direk, Z. (2006), Başörtüsü Yasağı Üzerine, *Amargi*, (1), 16-18.
- Eraslan, S. (2000), Refahlı Kadın Tecrübesi, İçinde. Y. Ramazanoğlu (Ed.), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Tarihi Dönüşümü*, İstanbul: Pınar Yayınları
- Göle, N. (2001), *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, İstanbul: Metis Yayınları
- Gülnaz, M. (2000), Nisvan-ı İslam, İçinde. Y. Ramazanoğlu (Ed.), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Tarihi Dönüşümü*, İstanbul: Pınar Yayınları
- Işık, İ.E. (1998), *Beden ve Toplum Kuramı*, İstanbul: Bağlam Yayınları
- İlyasoğlu, A. (2013), *Örtülü Kimlik*, İstanbul: Metis Yayınları
- İmam, A.M. (2015), Müslüman Dinsel Sağ (“Köktenciler”) ve Cinsellik, İçinde, P. İlkaracan (Ed.), *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik*, (Çev.: E. Salman), İstanbul: İletişim
- Kandiyoti, D. (2013), *Cariyeler, Bacılar ve Yurttaşlar*, İstanbul: Metis Yayınları
- Kara, Z. (2012), Günahkâr Bedenlerden Referans Bedenlere İslam’da Beden Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (1), 7–41.

- Kovanlıkaya, Ç. (2017), Bedenin Ört (ün)me Paradoksu, *Felsefelogos*, (67), 35-48.
- Köse, E. (2011), Dindar Kadınlığın Kurulumunda Tesettür: Beden, Yazın ve Özneleşme, İçinde, S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Kubilay, Ç. (2010), Türban Sorunu Bağlamında Siyasal İslamcı Söylemin “Alternatif” Yurttaşlık Tasarımı, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 135-164.
- Llyod, G. (1996), *Erkek Akıl Batı Felsefesinde “Erkek” ve “Kadın*, (Çev.: M.Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Mernissi, F. (2015), İslam’da Aktif Kadın Cinselliği Anlayışı, İçinde, P. İlkaracan (Ed.), *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik*, (Çev.: E. Salman), İstanbul: İletişim
- Navaro-Yaşın, Y. (2012), Kimlik Piyasası Metalar, İslamcılık, Laiklik, İçinde, D. Kandiyoti ve A. Saktanber (Ed.), *Kültür Fragmanları*, İstanbul: Metis Yayınları
- Özbudun, S. (2015), Dinler, İslam ve Kadın Bedeni, İçinde, F.Z. Fidan ve D. Alptekin (Ed.), *Kadın Bedeni ve İstismarı*, İstanbul: Opsiyon Yayınları
- Ramazanoğlu, Y. (2000), Yol Ayrımında İslamcı ve Feminist Kadınlar, İçinde. Y. Ramazanoğlu (Ed.), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Tarihi Dönüşümü*, İstanbul: Pınar Yayınları
- Ramazanoğlu, Y. (2005), Cumhuriyet’in Dindar Kadınları, İçinde, Y. Aktay (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, İstanbul: İletişim
- Ramazanoğlu, Y. (2008), Apartheid: Türkiye’nin Örtülü Gerçeği, *Birikim Dergisi*, (227), 31-37.
- Sirman, N. (2006), Türkiye’nin Kamusunda Endişe, *Amargi*, (1), 19-21.
- Şeni, N. (1995), 19. Yüzyıl Sonunda İstanbul Mizah Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri, İçinde, Ş. Tekeli (Ed.), *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İstanbul: İletişim
- Şişman, N. (2000), Türkiye’de Çağdaş Kadınların İslamcı Kadın Algısı, İçinde. Y. Ramazanoğlu (Ed.), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Tarihi Dönüşümü*, İstanbul: Pınar Yayınları
- Şişman, N. (2011), *Sınırsız Dünyanın Yeni Sınırı Başörtüsü*, İstanbul: Timaş
- Şişman, N. (2013), *Emanetten Mülke*, İstanbul: İz Yayıncılık
- Şişman, N. (2015), *Küreselleşmenin Peçesi İslam’ın Peçesi*, İstanbul: İnsan Yayınları
- Tekeli, İ. (2007), Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı, İçinde, U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim
- Yılmaz, Z. (2011), Küresel İslam Hareketinde Kadının Yeni Temsil Biçimleri: Türkiye Örneği, İçinde, S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları